

# Amerikansuomalaisen raittiusliikkeen vaiheita

*Teuvo Peltoniemi*

Vaikka täsmällisiä tietoja amerikansiirtolaisten alkoholin käytöstä 1800-luvun loppupuolella ja tämän vuosisadan alussa ei ole saatavissa, oli ryyppääminen kuvausten mukaan perin yleistä: kapakka oli monen koti ja puukko heilui siinä missä koti-Suomessakin. Raittiuskirjallisuudessa oloja kuvattiin värikkäästi: ”(Kapakassa) he saivat parhaiten yösijaa ja siellä he usein asuivatkin. Kapakka muodostui heidän ensimmäiseksi huvittelupaikakseen. Siellä tavattiin ystäviä ja kapakkain perähuoneessa saatiin tanssia. Tämä seikka pahensi asiaa kaksin kerroin, sillä tanssin kautta naisetkin tulivat vedetyksi kapakan yhteyteen ja juoppous alkoi levitä heidänkin keskuudessaan. Kapakkatanssit, nuo n.k. mallassaunat, muodostuivat surkuteltavan rivoiksi ja elämä yleensä tuli kovin raa’aksi. Juoppous rehotti niin surkuteltavassa määrässä, että useat tulivat työstä suoraan kapakkaan ja lähtivät sieltä taas työhön” (Lilius 1908, 16). Suomalaisten raju elämänmeno sai jotkut amerikkalaiset jopa kysymään sarkastisesti, oliko suomalaisilla sieluaakaan, kun he käyttäytyivät niin sivistymättömästi (Lehtinen 1979 b).

---

Amerikansuomalaista raittiusliikettä koskeva tutkimus on melko vähäistä (ks. esim. Ilmonen 1912, Kolehmainen 1941, Karni 1978, Lehtinen 1978 ja 1979 a). Tämä artikkeli perustuu pääasiassa haastatteluihin. Niitä on tehty kesä–heinäkuussa 1979 suomalaisiirtolaisten parissa Michiganissa ja Kaliforniassa USA:ssa sekä Ontariossa ja Britannian Kolumbiassa Kanadassa. Asiantuntijoita on haastateltu marraskuussa 1979 Torontossa pidetyn Finn Forum ’79 siirtolaiskonferenssin yhteydessä.

Juopottelun taustaa ei ole vaikea ymmärtää. Työ kaivoksissa ja metsäkämpillä oli raskasta. Kaivokset sijaitsivat usein kaukaisilla pikkupaikoilla. Suomesta tulijat olivat valtaosaltaan poikamiehiä tai miehiä, joiden perhe oli jäänyt kotimaahan odottelemaan alkupääoman keräämistä. Yhteiskunta oli miehinen, naisia oli vähän. Monet amerikansuomalaiset asuivat täysihoidossa poikataloissa, joita toiset suomalaiset pitivät. Ympäristön sosiaalinen kontrolli oli vähäistä. Poissa oli Suomen pieni kyläyhteisö, eivätkä kontrolloineet sukulaiset, kirkko eikä paljon valtiovaltakaan (Ilmonen 1912; Kero 1976, 117; Raivio 1979, 278).

Salomon Ilmonen kuvaa (1912, 26) miehistä yhteiskuntaa eräässä Minnesotan suomalaiskeskuksessa: ”Towerissa, Minn. työskenteli suomalaisia melkoinen joukko sikäläisessä rautakaivannossa. Maksupäivisin oli elämä surkeaa juopottelua, räihinää ja tappelua. Duluthista tuotettiin olutta ja sitten pidettiin suurjuomingeita.” — Vapaa-ajanviettomahdollisuudet olivat vähäiset ja kapakoita paljon. Yksin Minnesotan Duluthissa oli vuosisadan vaihteessa kymmeniä suomalaisten ylläpitämiä kapakoita (Karni 1979).

## RAITTIUSLIIKKEEN SYNTY

Amerikansuomalaisen raittiusliikkeen syntyminen voidaan ymmärtää tätä taustaa vasten. Monet siirtolaisuuden tutkijat ovatkin sitä mieltä, että raittiusliike oli alkuvaiheessa suomalaisiirtolaisten tärkein sosiaalinen instituutio (Kolehmainen 1979; Karni 1978).

Suomalaiset tulivat raittiustoimintaan mukaan skandinaavien perustamien yhdistysten kautta. Norjalaiset ja ruotsalaiset olivat tulleet Yhdysvaltoihin ennen suomalaisia, ja 1880-luvun alussa suomalaiset kävivät ensin heidän raittiuskoukuksissaan. Kieli tuotti luonnollisesti ongelmia muille paitsi Suomen ruotsalaisseuduilta tulleille. Kauan ei kestänyt-kään, ennen kuin perustettiin omia raittiusseuroja.

Ensimmäinen seura sai alkunsa Hancockissa Michiganissa sijainneen norjalaisseuran suomalaisjäsenten aloitteesta. Vuonna 1885 perustettiin Quincyssä raittiusyhdistys Pohjan Tähti. Skandinaavijärjestöjen tavoin ensimmäiset seurat liittyivät Good Templar -keskusjärjestöön. Jo kolmen vuoden kuluttua suomalaisseuroja oli niin paljon, että oma keskusjärjestö tuli ajankohtaiseksi. Sen nimeksi tuli Suomalainen Kansallis-Raittius-Weljeys-Seura. Ennen vuotta 1902 keskusjärjestöön kuului jo 161 raittiusseuraa, ja kukoistusaikana siinä oli yli 13 000 jäsentä (Karpio 1934; Kero 1976; Lehtinen 1976 b).

## YHTEYS KIRKKOON

Raittiusseurat olivat alkuvaiheessaan tiukasti kirkon holhouksessa. Johtajina oli pappeja ja tavoitteet olivat tiukkoja, jopa ahdasmielisiä (Rankinen 1979). Täydellisen raittiuden tavoitetta ylläpidettiin pikkutarkasti. Seuroissa käytiin mm. keskustelua siitä, saiko raittiusliikkeen jäsen käyttää alkoholia sisältäviä lääkkeitä. Yleiseksi käytännöksi tuli: ”Lääkkeeksi oikeaan tarkotukseen sallittakoon raittiusmiehenkin myöä tai ostaa patenttilääkkeitä, vaikka ne sisältävätkin enemmän tai vähemmän alkoholia” (Ilmonen 1912, 134). Joistakin seuroista alkoholipitoisia lääkkeitä nauttineet kuitenkin erotettiin (Lehtinen 1979 b), kuten eräästä kanadansuomalaisen seurasta, jossa päätettiin, etteivät naiset saa käyttää alkoholia lievittämään synnytyskipuja (Raivio 1979, 39).

Uskonnollisuus näkyi myös seurojen

toiminnassa. Säännöissä mainittiin usko Jumalaan, ja kokoukset aloitettiin ja lopetettiin rukouksella (Rankinen 1979). Kirkot käyttivät usein raittiushaaleja<sup>1</sup> omien tilaisuuksiensa järjestämiseen. — Raittiusseurojen toimintaa sävyttivät myös romantiikka ja luja usko raittiuden oikeutukseen.

Raittiusseuroille annettiin järjestään kohottavia nimiä kuten Totuuden Etsijä, Auringon Säde, Elon Tähti, Aallotar, Rauhan Koti, Ilo-Huuto jne. Raittiusesitelmien ja uskonnollisen aineksen lisäksi alkuvaiheessa tehtiin nyrkkilehtiä. Käsikirjoitettuja nyrkkilehtiä laadittiin huolellisesti viikkojen ajan ja luettiin ääneen kokouksissa. Myöhemmin lehdet pidettiin esillä haalien seinällä. Lehtien ulkoasuun kiinnitettiin suurta huomiota, mm. kansikuvat olivat monivärisiä taide-teoksia. Kirjapainotekniikan tultua siirtolaisten ulottuville alkoi ilmestyä suuri määrä erilaisia lehtiä, pamfletteja ja kirjoja. Vuonna 1896 ryhdyttiin julkaisemaan vuotuista almanakkaa, Raittiuskansan Kalenteria, joka ilmestyi yhtäjaksoisesti aina vuoteen 1971 saakka (Karni 1978). Toinen säännöllinen julkaisu oli Valo, jota painettiin kesäaikaan.

Toiminnassa oli mukana paljon into-mielisiä sananjulistajia, monet heistä pappeja, kuten muutenkin tunnetuksi noussut John Wargelin.

Myös monet maanviljelijät irrottautui-vat vuosittain muutamaksi viikoksi koti-farmiltaan ja kiersivät pitämässä raittius-saarnoja. Olaf E. Rankinen (1979) muistaa Edward Komulan, joka toimi aktiivisesti vielä raittiusliikkeen heikentymisen jäl-keenkin. Suomalaisten kirkkokuntien ko-kouksessa vuonna 1955 Komula nousi useaan otteeseen vastustamaan alkoholin käyttöä, joka amerikkalaistumisen muka-na oli tunkeutunut uskonnollistenkin amerikansuomalaisten päivittäiseen elä-mään. ”Papitkin käyttävät alkoholia”,

<sup>1</sup>Haali tulee sanasta hall ja tarkoittaa yleensä kokoontumis- ja juhlasalia, esim. seurojentaloa, työväentaloa jne.

Komula jyrisi ja tuhahti talousvaikeuksissa olleen kirkon laitoksen asioita käsiteltäessä kovalla äänellä: ”Ne rahat on juotu” (Rankinen 1979).

## MUU TOIMINTA

Toimintaan kuului myös paljon muuta kuin suorastaan raittiuteen ja uskontoon liittyvää. Raittiusjärjestöt toimivat suomalaissiirtolaisten ensimmäisenä sosiaalihuoltolaitoksena. Varsinaisten jäsenmaksujen lisäksi siirtolaiset maksoivat seuralle ylimääräisen summan, esim. dollarin viikossa. Näin kertyvästä rahastosta annettiin tarvittaessa avustuksia ja lainoja ahdingossa oleville jäsenille (Ilmonen 1912, 125; Karni 1978; Kolehmainen 1979; Raivio 1979). Erityisen yleinen oli hautausavustuksen antaminen, jota myös Veljeysseuran hallitus suositteli paikallisseuroille. Pöytäkirjoissa on mainintoja, miten Ironwoodissa päätettiin 1902 maksaa edelleen 50 dollaria hautausapua yleisestä kassasta ja miten taas West Superiorissa päätettiin 1903 edelleen maksaa avustusta sillä edellytyksellä, ettei kuolemaan liittynyt mitään omituista (Lilius 1908, 26, 38, 41). Hautausavustusten maksamista selvittänyt valiokunta taas varoitti, ettei keuhkotautisia ”otettaisi raittiusseuraan enää silloin, kun taudin tuhotyö jo on painanut leimansa sairaaseen” (Ilmonen 1912, 254).

Seurat pitivät kirjastoja, joissa sai lukea myös kotimaan julkaisuja. Eräisiin raittiusseuroihin tilattiin toistakymmentäkin sanomalehteä Suomesta (Kolehmainen 1979). Yhteyttä kotimaahan pidettiin myös muuten. Suomesta tuli raittiusalan julkaisuja, ja mm. suomalaisen raittiusliikkeen voimahahmo Matti Helenius kävi puhujamatkalla Yhdysvalloissa (Kolehmainen 1979). Myös useiden raittiusseurojen säännöt oli laadittu vähäisin muutoksin suomalaisista mallisäännöistä (Lindström-Best 1979 b).

Yhteiskunnallisen huolenpidon ja vapaa-ajantoiminnan järjestäjinä raittiusseuroilla oli suuri merkitys. Tässä roolissa raittiusseurat olivat ennen muuta protes-

tanttinen ja varsinkin skandinaavinen ilmiö (Karni 1979). Katolisten keskuudessa raittiusseuroja ei perustettu, mutta mm. italialaisilla oli kansallisseuralla samoja tehtäviä kuin suomalaisilla raittiusseuroilla — tietenkin raittiutta lukuun ottamatta.

## MAALLISTUMINEN

Tiukkaan kristillisyyteen sitoutuneen raittiusliikkeen laajeneminen lähes kaikille elämänaloille johti sen ristiriitaan eri jäsenryhmiensä kanssa. Mukana oli paljon nuoria, joiden käsityksen mukaan vapaa-ajanvieton tuli sisältää muutakin kuin saarnoja ja virrenveisuuta. Raittiusseurojen toimintaan liittyi kevyempiä seurustelumuotoja. Riitaa käytiin varsinkin tanssimisen hyväksyttävyydestä. Vapaamieliset halusivat myös poistaa kokouksiin liittyvät rukousmenot. Vuonna 1890 michiganilaisen Hyvä Toivo -seuran jäsenet vaativat ohjelmaan myös ”nuortenleikkejä, hieriäisiä ja sunnuntaihupeja” (Kero 1976, 119). Vanhoillisemmin ajattelevat eivät perääntyneet. Keskusjärjestön säännöissä todettiin, että ”kokouksissa, iltamissa ja juhlissa on tanssi ehdottomasti kielletty” (Lilius 1908, 103).

Kiistat tanssin ja muun kevyemmän ohjelman mukaanotosta jakoivat raittiusliikkeen pian kahtia. ”Tanssimieliset” perustivat oman keskusyhdistyksensä Suomalaisen Raittiuden Ystävien Yhdistyksen Amerikassa. Vanhoillisempi siipi kirjoitti myrtyneenä, kuinka ”tanssi on paljon pahempaa kuin hierijäiset ja entäs ne hirmuiset rekilaulut, joita siinä pyörinässä käytetään. Kapakka ei pärjää raittiusväelle melussa sunnuntai-iltana” (Kero 1976, 119).

Suuntakiistat olivat nimenomaan suomalaisen raittiusliikkeen erikoisuus. Muut amerikkalaiset raittiusseurat pysyivät yleensä tiukan kristillisen moraalin kannattajina (Karni 1979). Tämä kertonee suomalaissiirtolaisten sosiaalisen tilanteen erityisvaatimuksista. Raittiusseurat olivat kirkon lisäksi ainoa paikka, jossa suomalaiset saattoivat tavata toisiaan.

Amerikkalaisen yhteiskunnan kanssa ei oltu paljon tekemisissä työn ulkopuolella. Avioliittokumppania haettiin omanmaalaisten parista. Siirtolaiset kaipasivat toimintaa, joka myöhemmin kanavoitui työväenliikkeeseen, näytelmäkerhoihin, soittokuntiin, voimisteluseuroihin, klubeihin, ompeluseuroihin, kirjalliseen toimintaan jne.

Kiistat jatkuivat ja pian monilla paikakakunnilla oli kaksi erilaista raittiusseuraa. Kahden keskusjärjestön ulkopuolelle jäi itsenäisiä seuroja. Suomenruotsalaiset siirtolaiset perustivat kielivaikeuksiin viitaten oman keskusjärjestönsä. Myöhemmin syntyi vielä neljäskin keskusjärjestö (Karni 1978).

On uskottavaa, että riitaisuudet olivat syynä myös jäsenistön vähenemiseen. Monet olivat ymmällään riidoista kuten myöhemmin vuoden 1927 raittiuskalenterissa riita-aikoja kuvaillut Hilma Hamina: ”Muistatko vielä niitä harjoitusiltoja siellä raittiushaalilla, jossa vuoroin soittokunnat, laulukoorot, voimistelijat ja näytelmäseurat työskentelivät. . . Muistatko miten vakavassa mielessä Jumalaa rukouksien kokous alettiin ja lopetettiin . . . miten viinan valtoihin horjahtanutta ystävää opastettiin pysymään jälleen ’tiellä’ lupauksen uusittuaan . . . Mutta nyt emme enää ole kuten silloin ’Raittiushulluja’ . . . Me olemme huomanneet, että olemme ’syntiä’ tehneet. Me tiedämme nyt, että laulukoorot esittäissään isänmaallisia kansanlauluja ovat synnin palvelijoita, että näyttelemineen on syntiä ja että voimistelu on syntiä . . .”

Jo vuonna 1908 raittiusseuroista erosi suurehko määrä jäseniä. Tämän jälkeen vuosittain lähti tuhatkunta jäsentä (Lehtinen 1979 b). Lähtijät liittyivät kuitenkin usein muihin yhdistyksiin, varsinkin sosialistiosastoihin.

## TYÖVÄENLIIKE

Amerikansuomalainen raittiusliike oli varsin konservatiivinen ja suhtautui työväenliikkeeseen avoimen vihamielisesti (Ilmonen 1912, 259). Kun raittius kuului

myös työväenliikkeen aatesisältöön, oli kilpailuasetelma valmis. Työväenliike näki alkoholin käytön kapitalismin paheena, jolla heikennettiin työväenluokkaa. Monet amerikansuomalaisen työväenliikkeen merkkihahmot, mm. Martti Hendrickson, Matti Kurikka ja Antero Tanner, puhuivat alkoholia vastaan.

Vuonna 1903 perustettuun sosialistiseen utopiasirtokuntaan, Sointulaan, alkoholin tuominen oli kielletty (Wilson 1979). Hannes Myntin (1979) mukaan Sointulassa suhtauduttiin alkoholiin karsaasti myöhemminkin ja tansseissa vähänkin alkoholille tuoksahtava sai helposti rukokset kaikilta tanssiin hakemiltaan tytöiltä. Kurikan rinnalla Sointulaa johtanut ja sinne jäänyt A. B. Mäkelä oli itse taipuvainen viinan käyttöön, ja Myntti muistaa, kuinka Mäkelä lähiseurueensa kanssa muutaman kerran vuodessa vetäytyi joiksikin päviksi Malkosaaren pimentoihin ryypiskelemään. Julkisesti tämä ei olisi käynyt päinsä. Ei asia aivan salaisuutena tietysti pysynyt, koska monet sointulalaiset tiesivät, että Mäkelällä oli tapana muutaman ryypyn jälkeen ryhtyä puhelemaan ruotsin kieltä ja laulamaan ruotsinkielisiä viisuja, kielimies kun oli (Myntti 1979; Tynjälä 1979).

Jopa utopiantyyppinen sosialismi mukautui kuitenkin ympäröivän yhteiskunnan olosuhteisiin. Vuonna 1912 Kaliforniaan perustetulla Redwood Valleyn osuusfarmilla viljeltiin viinirypälettä. San Franciscon alueen suomalaiset tekivät sinne usein alkoholipitoisia retkiä (Soinila 1979; Krantz 1979).

Työväenliike vetosi monista syistä suomalaissiirtolaisiin. Monet raittiusseurojen jäsenet havaitsivat raittiuden kuuluvan työväenliikkeenkin ohjelmaan. Sosialistit katsoivat, etteivät he tarvitse erillisiä raittiusseuroja vaan että työväenyhdistyksissä oli mahdollisuus ajaa myös kieltolakiasiaa ja muita raittiusliikkeen tavoitteita.

Jössakin määrin sosialistit hankkivat raittiusseuroja haltuunsa, mutta tämä tapahtui aineellisista syistä: riittävä määrä sosialisteja liittyi johonkin raittiusseu-

raan, ja enemmistön turvin seura liitettiin vuosikokouksessa työväenliikkeen organisaatioon ja näin saatiin valmiiksi rakennettu haali. Kovin paljon näitä ”valtauksia” ei silti liene tapahtunut (Karni 1978).

## KANADA

Erityisen tärkeä työväenliikkeen kannalta on Kanadan suomalaisen raittiusliikkeen historia. Ensimmäinen kanadan-suomalaisten raittiusseura Lännen Rusko perustettiin North Wellingtoniin Britannian Kolumbiaan 1880-luvulla. Työväenliikkeen piiristä versoneella seuralla ei ollut pitkää tulevaisuutta, mutta kaksi vuotta myöhemmin perustettu niin ikään sosialistinen Aallotar toimi 20 vuoden ajan. Se pysyi pystyssä siitäkin huolimatta, että kaivoksen siirtojen vuoksi seura joutui muutaman vuoden välein useampaan otteeseen rakentamaan uuden haalin (Raivio 1979, 24).

Kanadan preeria-alueille syntyi kirkolle myönteisiä raittiusyhdistyksiä, mutta Toronton suomalaisten vuonna 1904 perustama Taimi-seura oli sosialistinen. Välikrikon jälkeen se liitettiin paikalliseen suomalaisseuraan, josta samalla tehtiin sosialistiliitto. Kristilliset perustivat oman raittiusseuransa Sarastuksen vuonna 1906, mutta se toimi vain kaksi vuotta. Työväenliikkeen voimakasta asemaa Kanadan suomalaisten keskuudessa kuvaa se, että vuonna 1909 Toronton sosialistiseurassa oli 150 jäsentä, mutta kirkossa vain 39 (Lindström-Best 1979 a & b).

Raittiusperinne on säilynyt Toronton suomalaisessa työväenyhdistyksessä: sosialistihaalilla alkoholin käyttö on yhä kokonaan kielletty. Helppoa ei ollut raittiusseurojen toiminta täälläkään, se ilmenee Toronton varhaista suomalais-siirtolaisyhteisöä koskevasta kuvauksesta: ”Kahdesta raittiusseurasta huolimatta koiratorpat (= laittomat alkoholin tarjoilupaikat) houkuttelivat monia. Raittiusseurojen oli kerta toisensa jälkeen annettava anteeksi langenneille jäsenilleen” (Lindström-Best 1979 a, 37).

## KIELTOLAKI

Varsinaisen tappion Pohjois-Amerikan suomalaisten raittiusliike koki samalla kun sai suuren voittonsa. Vuonna 1919 voimaan astuneen kieltoain jälkeen monet raittiusliikkeen kannattajat tunsivat saavuttaneensa perimmäisen päämääränsä eivätkä enää nähneet raittiusseuratyöllä olevan suurta merkitystä (Karpio 1936; Lehtinen 1979 a). Vaikka kieltoain aikana julkinen salakauppa kukoisti, eivät monet raittiusliikkeen jäsenet uskooneet voivansa asiaan paljon vaikuttaa.

Kieltoain aikana raittiusliikkeen kannatus väheni. Sama kehitys jatkui kieltoain kumoamisen jälkeen. Suomalaisiirtolaiset olivat jo sulautuneet ympäröivään yhteiskuntaan, toisen polven siirtolaiset eivät enää nähneet syytä raittiusaatteen kannattamiselle. Sosiaalihuolto oli siirtynyt muille instituutioille. Lehtiä saattoi lukea kotona tai yleisissä kirjastoissa. Voimisteluseurat ja musiikkiharrastukset olivat eriytyneet omiin uomiinsa; kansallista syntyperää ei enää pidetty oleellisena. Raittiusliike ei enää ollut kaiken kattava sosiaalinen instituutio, joka siirtolaisuuden alkuvaiheessa piti suomalaiset piirissään. Ja kenties myös raittiusliikkeen ideologinen vetovoima väheni. Nuoremmalla polvella oli uusia arvoja. Jäsenkunta vanheni, uusia jäseniä ei enää tullut mukaan (Karni 1978). Jäljelle jäi harveneva kantajoukko, joka piti seuroja pystyssä perinteisimmillä suomalaisalueilla Minnesotassa, Michiganissa, Ohiossa sekä itärannikolla Massachusettsissa ja New Yorkissa. Seurojen anti muuttui enemmän vanhojen muisteluksen sävyttämiksi kahvitilaisuuksiksi.

Amerikansuomalaisen raittiusliikkeen heikkeneminen oli 1960-luvulla hyvin nopeaa. Vuoden 1966 raittiuskalenterissa mainitaan vielä 22 seuraa, mutta kaksi vuotta myöhemmin niitä oli enää 15. Paljon kertoo sekin, että vuoden 1966 Raittiuskansan Kalenteri sisälsi muistosanat kokonaista 17 ansioituneesta raittiusliikkeen veteraanista. Perinteitä ylläpidettiin aina 1970-luvun alkupuolelle

saakka, jolloin toiminta lienee kokonaan lakannut. Vuosittaiset yhteydenpidot suomalaisen raittiusliikkeeseen loppuivat 1960-luvulla; siihen saakka liikkeen veteraanit olivat lähettäneet Suomeen materiaalia, erityisesti Raittiuskansan Kalenteria (Voipio 1979).

## LÄHTEET

### *Kirjallisuus*

Ilmonen, Salomon: Juhlajulkaisu Suomalaisen Kansallis-Raittius-Veljeys-Seuran 25-Vuotisen Toiminnan Muistoksi. Ishpeming, Mich., 1912

Karni, Michael G.: The Finnish Temperance Movement in Minnesota. Range History vol. 2 no. 4 and vol. 3 no. 1, 1977—1978. Gilbert, Minn., 1977, 1978

Karpio, Vihtori: Amerikan suomalaiset. Raittiusasiain tietokirja. Porvoo-Helsinki 1934

Kero, Reino: Suuren lännen suomalaiset. Keuruu 1976

Kolehmainen, John I.: Finnish Temperance Societies in Minnesota. Minnesota History XXII. 1941

Lehtinen, Eija: Raittiusliike, osa amerikansuomalaista järjestötoimintaa (1885—1932). Yleisen historian pro gradu -työ. Turun yliopisto 1978

Lehtinen, Eija: The Finnish American Temperance Movement and Its Relations to Church Groups. A paper presented at the Finn Forum '79 conference, Toronto, Canada, 1.—3. November 1979. 1979 a

Lilius, J. W. (toim.): Rauhankokous ja

pääpiirteitä Amerikan suomalaisten raittiusjärjestöjen historiasta. Hancock, Mich., 1908

Lindström-Best, Varpu: The Finnish Immigrant Community of Toronto 1887—1913. The Multicultural History Society of Ontario. Occasional Papers in Ethnic and Immigration Studies. Toronto 1979, 1979 a

Raittiuskansan Kalenteri, eri vuosikerroja. Hancock, Mich., 1927—1969

Raivio, Yrjö: Kanadan suomalaisten historia II. Thunder Bay 1979.

### *Haastattelut*

Karni, Michael G., University of Minnesota, St. Paul; Toronto 2. 11. 1979

Kolehmainen, John I., Heidelberg College, Tiffin, Ohio; Toronto 1. 11. 1979

Krantz, Jack E., Berkeley, California; Santa Rosa 22. 7. 1979

Lehtinen, Eija, University of Minnesota, St. Paul; Toronto 1. 11. 1979, 1979 b

Lindström-Best, Varpu, York University, Toronto; Toronto 3. 11. 1979, 1979 b

Myntti, Hannes, Sointula, British Columbia; Sointula 27. 7. 1979

Rankinen, Olaf E., Hancock, Michigan; Hancock 27. 6. 1979 ja Toronto 1. 11. 1979

Soinila, Veikko, Redwood Valley, California; Redwood Valley 21. 7. 1979

Tynjälä, Urho, Sointula, British Columbia; Sointula 27. 7. 1979

Wilson, Donald J., University of British Columbia, Vancouver; Toronto 3. 11. 1979

Voipio, Martti, Suomen Raittiusjärjestöjen Liitto, Helsinki; Helsinki 14. 11. 1979.

*Alkoholipolitiikka Vol. 45:28—33, 1980*